

Храбан Т. Є.

Військовий інститут інформаційних технологій і телекомунікацій

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У РОМАНІ J. PICOULT «LONE WOLF»

У статті увагу зосереджено на когнітивній або концептуальній природі метафори. Використовуючи метод семантико-когнітивного моделювання, виділено основні метафоричні моделі, які в романі J. Picoult «Lone Wolf» концептуалізують сімейні відносини в американській родині. У результаті засвідчено, що концептуальна метафора є компонентом, який організує семантичний простір роману «Lone Wolf». Концептуальні метафори побудовані в рамках загальноприйнятої системи цінностей американського суспільства і спираються на традиційні для даного суспільства поняття і правила.

Ключові слова: концептуальна метафора, метафорична модель, семантико-когнітивне моделювання.

Постановка проблеми. Дослідження життєвих установок, орієнтирів, ідеалів, культурних традицій, які самі члени етносу вважають найбільш характерними й важливими для свого народу, належить до найактуальніших напрямів сучасної гуманітарної науки. Попри те, що для сучасної культури характерні тенденції транснаціональності, мультикультурності, що уніфікують етнокультурний розвиток, «традиційна культура виступає в процесі глобалізації як активний суб'єкт, який енергійно чинить опір загальній етнотуніфікації і зберігає себе всупереч усьому» [1, с. 11]. За незвичайної динамічності і мінливості мова як символічний код національної культури функціонує як «акумулятор культурної пам'яті і в обов'язковому порядку зберігає малюнок свого попереднього контексту, звучання, емоційної і візуальної насиченості» [1, с. 11]. Когнітивна метафора як певний «спосіб фіксувати цінності конкретного лінгвокультурологічного суспільства» [2, с. 322] дає можливість найбільш переконливо досліджувати національну культуру в рамках когнітивної лінгвістики, адже «не зважаючи на те, що когнітивна метафора є породженням діяльності розуму, вона є вираженням ментального, колективного несвідомого, що відображає чуттєву картину світу певного народу» [2, с. 322].

Аналіз досліджень. Дослідження когнітивних метафор вписано в контекст міждисциплінарних досліджень, в яких розглядається широкий спектр лінгвістичних, соціальних, філософських і психологічних параметрів. Для підготовки цієї статті значущими стали наукові праці О. Коля-

денко (виявлено основні метафоричні моделі та їх складники, що кодують емоцію страху в текстах М. Коцюбинського) [3], Т. Крисанової (досліджено когнітивну метафору і когнітивну метонімію гніву, що характерні для англійського кінодискурсу) [4], Л. Музаннар (розглянуто реалізацію концептуальної метафори в арабському політичному дискурсі) [5], J. Grady, P. Hanks, C. Johnson (зосереджено увагу на когнітивній або концептуальній природі метафори і метонімії) [6] тощо.

Мета статті – розглянути, яким чином культурно-соціальні фактори впливають на концептуалізацію сімейних відносин в романі J. Picoult «Lone Wolf».

Матеріал і методи дослідження. Національна культура в рамках когнітивної лінгвістики найбільш ефективно може досліджуватися в рамках онтології, яка вбирає в себе когнітивні, інтерпретаційні і символічні методи дослідження. Для даної роботи актуальним є метод семантико-когнітивного моделювання метафоризації, який був запропонований Ю. Крацовою. Дослідниця розглядає метафоричне моделювання як «спосіб створення й реконструкції національної або індивідуальної метафоричної картини світу, що відбиває регулярність і продуктивність певних метафоричних моделей у конкретний історичний період» [7, с. 47]. При цьому під метафоричною моделлю розуміється «існуюча у свідомості носіїв мови схема вербалізації корелятивних в асоціативному плані понять. Вона містить такі компоненти: 1) вихідну поняттєву сферу метафоричної проєкції; 2) нову поняттєву сферу метафоричної

проекції; 3) семантико-когнітивний формант, який інтегрує ці сфери» [7, с. 47]. Матеріалом дослідження послужили метафори, які були використані J. Picoult в романі «Lone Wolf» з метою концептуалізації сімейних відносин.

Виклад основного матеріалу. В представленій статті увагу зосереджено на когнітивній або концептуальній природі метафори. Ми будемо використовувати термін *концептуальна метафора*, що зумовлено концепцією Дж. Лакоффа і М. Джонсона, в якій метафорі відводиться центральна роль в розумінні і структуруванні дійсності. Проаналізувавши наукові праці з дослідження природи і механізму функціонування когнітивної метафори, авторами яких є такі відомі вчені, як О. Падучева, О. Чудінов, G. Lakoff, M. Johnson, G. Fauconnier, M. Turner, J. Philmore тощо, О. Санжарова окреслила головні характеристики концептуальної метафори: 1) системність; 2) довільність і непередбаченість асоціацій між джерелом і метою метафори; 3) необов'язковість одночасної присутності в когнітивній метафорі джерела і мети; 4) зміщення фокусу уваги як основоположний механізм процесів метафоризації [8]. Н. Гурова розглядає концептуальну метафору як «концептуальний механізм мислення, що базується на встановленні асоціативних зв'язків, подібностей і відмінностей між явищами світу і створює на цій основі нові особистісні смисли, які представляють суб'єктивне ставлення індивіда до світу, його бачення, його трактування певного фрагмента дійсності. Будучи феноменом мислення і мовним явищем, концептуальна метафора має особливий гносеологічний статус, оскільки включається в процес пізнання і відображення дійсності» [9]. Н. Перепеліцина підкреслює здатність концептуальної метафори відображати якості і властивості об'єктів, які є найбільш значущими саме для тієї культури, в мові якої ця метафора існує, тобто слугувати вираженням ментального, колективного несвідомого, що відображає чуттєву картину світу певного народу: «Когнітивна метафора – це спосіб вербалізації певних ментальних концептів, які більшою мірою, ніж поняття, відповідають уявленню про ті сенси, якими оперує людина в процесах мислення і мовлення. Іншими словами, когнітивна метафора – це спосіб фіксувати цінності конкретного лінгвокультурологічного суспільства [2, с. 322]. Саме такий підхід дає можливість схарактеризувати концептуалізацію сімейних відносин в романі J. Picoult «Lone Wolf».

Феномен сім'ї завжди привертав увагу художньої літератури. Оскільки «художні тексти вико-

нують функцію рефлексії життя на рівні її образів, смислів, цінностей, норм і цілей... і містять в собі не стільки знання, скільки цінності, що концентруються навколо певних ідеалів» [10, с. 11], в літературних творах «сім'я виступає як носій і транслятор національних традицій, реалізуючись у повсякденності в багатогранних взаєминах між людьми» [11, с. 65]. Використовуючи художній потенціал сімейних ситуацій, J. Picoult у своєму творі «Lone Wolf» порушує питання соціально-поведінкових імперативів і системи цінностей американського суспільства. Саме цінності й ідеали стають предметом рефлексії читачів. Специфікою роману «Lone Wolf» є те, що «культура стає головною понятійною опозицією природі, і таким чином, у сфері пізнання особливостей людського буття відкривається можливість вивчення сім'ї як специфічного культурного явища, що має свою історію і детермінована конкретними формами організації та ретрансляції культурного життя різних народів, що створили досить різноманітні форми сімейного життя» [12]. Структура роману являє собою чергування фрагментів, одні з яких описують відносини у вовчій ватазі, а інші розповідають про низку подій в американській родині. Опозиція природи і соціально-психологічної моделі сімейних відносин сприяє втіленню творчого задуму роману. Важливу роль при цьому відіграють концептуальні метафори. Проаналізуємо текстові фрагменти художнього твору, що містять концептуальні метафори, та виділимо основні метафоричні моделі, які концептуалізують сімейні відносини.

Особливе значення в романі приділяється ролі батька в родині: *A wolf pack is like the Mafia... Everyone's heard of an alpha wolf-the leader of the pack. This is the mob boss, the brains of the outfit, the protector, the one who tells the other wolves where to go, when to hunt, what to hunt. The alpha is the decision maker...*

Вихідна поняттєва сфера метафоричної проекції: **ВОВЧА ВАТАГА** → **ЛІДЕР** → **ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ**; нова поняттєва сфера метафоричної проекції: **РОДИНА** → **БАТЬКО** → **ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ**. При цьому денотативно-поняттєві сфери мотивуючого значення і денотативно-поняттєві сфери мотивованого значення є спільними для семантичного й когнітивного метафоричного моделювання [7, с. 47]: `турбота`, `підкування`, `керівник` (*leader, decision maker, protector, the brains, boss, Mafia*).

Подібне метафоричне перенесення, що актуалізує роль батька в родині, відбувається і у наступ-

ному фрагменті: *But then again, what's the job of the alpha if not to hold the family together, so that, at the most crucial moment, its members all do as they're told?* В основі метафоричного переносу лежать інтенціональні семи `згуртованість`, `цілісність`, `єдність`, а сам перенос можна продемонструвати у вигляді схеми – вихідна поняттєва сфера: **ВОВЧА БАТАГА** → **ЛІДЕР** → **ОБОВ'ЯЗКИ**; нова поняттєва сфера: **РОДИНА** → **БАТЬКО** → **ЄДНІСТЬ**.

Темою метафори, яка знаходить свій вираз у текстовому фрагменті (*My Native American friends call it the dance of death: the moment that two predators size each other up. For a wolf in the natural world, the brain doesn't have a choice. It doesn't get to say, There's a bear coming and I'm going to die. Instead, it thinks, What do I know about this bear? What do I know about my environment? What members of my family do I need to protect myself? Suddenly the bear is no longer a threat*), стає віддане підпорядкування власних інтересів інтересам сім'ї, адже сила родини полягає в її згуртованості. Ментально-змістові елементи, що інтегрують різні сутності (*I'm going to die; What members of my family do I need to protect myself?; no longer a threat*), «подібні в будь-якому відношенні, і слугують мотивувальною ознакою метафоричної проекції з вихідної поняттєвої сфери в нову» [7, с. 48] – вихідна поняттєва сфера: **ВОВК** → **ВІДМІДЬ** → **БІЙ**; нова поняттєва сфера: **ЛЮДИНА** → **НЕБЕЗПЕКА** → **ЗГУРТОВАНІСТЬ**.

Темою метафори в романі стає також крах сім'ї тоді, коли вона втрачає батька. В цьому разі родина припиняє своє існування як система, цілісне утворення і стає просто сумою окремих її складників: *The level of experience and knowledge in a wolf is irreplaceable... This is also why, when an alpha gets taken down, so many packs fall apart. It is as if the central nervous system has suddenly lost its brain... Within a few months, the pack fell apart. There was no discernible alpha or beta rank. There was no discipline. Each wolf to his own, every animal did whatever he or she wanted. Instead of a family, they had become a gang.* Таким чином, вибудовується образно-символічний ряд – вихідна поняттєва сфера: **ВОВЧА БАТАГА** → **ВІДСУТНІСТЬ ЛІДЕРА** → **БАНДА**; нова поняттєва сфера: **РОДИНА** → **УТРАТА БАТЬКА** → **КРАХ**. В основі метафоричного переносу лежать інтенціональні семи `важливість` (*brain, central nervous system, experience, knowledge, irreplaceable*), `анархія`, `безладдя` (*fell apart, no discipline, gang, to his own*).

Отже, незважаючи на те, що у сім'ях Америки відсутнє чітке розмежування ролей, а політкорек-

тність вилучила з лексики американців вираз «голова родини», в романі Ж. Рісульт актуалізується модель батьківства, в якій батько – персоналіфікація влади, дисциплінуюча інстанція, голова сім'ї. У визначенні ролі батька превалює психологічний зміст, домінантою його обов'язків стає відповідальність за збереження сім'ї. Батько стає показником духовного стану родини, а найбільш поширена до недавнього часу традиційна модель батьківства, в якій батько це насамперед годувальник, стає неактуальною. Це пов'язано з демократичними, гуманістичними тенденціями в суспільстві, зростанням фемінізації, що формує новий погляд на гендерні ролі в сім'ї і впливає на інститут батьківства. Успішне батьківство характеризується також активною участю у вихованні дітей і частим спілкуванням з ними (*The level of experience and knowledge in a wolf is irreplaceable, which is why the alpha will stay in the den near the young most of the time*).

Наступною проблемою, яку піднімає автор в своєму романі і яка знаходить своє відображення в концептуальних метафорах, стає психологічна несумісність чоловіка і дружини, що виникає на ґрунті подружньої невірності. Темою метафори в романі стає стан когнітивного дисонансу, в який потрапляє людина, що повинна розриватися між двома несполучними світами: *In the past it was not unheard of for Abenaki shamans to slip into the body of a wolf, and vice versa... The Abenaki also believe that there are some people who live between the animal world and the human world, never fully belonging to either one... "Limbo. It's not Heaven, and it's not Hell. It's the in-between."* This was, I realized, my new address. В основі метафоричного переносу лежать інтенціональні семи `дисонанс`, `страждання`, `самотність`, а сам перенос можна продемонструвати у вигляді схеми – вихідна поняттєва сфера: **ВОВК** → **ВОВКУЛАК** → **ЛІМБО**; нова поняттєва сфера: **ЛЮДИНА** → **ЗРАДА** → **НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ**.

Факт, що сьогодні рівень розлучень в США найвищий в світі, майже в три рази вищий, ніж в таких країнах, як Нова Зеландія і Великобританія [13], знайшов свого відображення у когнітивних метафорах, мета яких – довести, що розлучення є найприйнятнішим для людини способом уникнути почуття психологічного дискомфорту. Хоча більшість американців продовжують визнавати значення шлюбу, все ж близько половини населення допускає, що розлучення є найкращим виходом для пари, яка не змогла вирішити свої проблеми [14, с. 89]. В текстовому фрагменті (*It was*

that last question that sent me over the edge, because I didn't belong here, anymore. And although I would have walked into the woods in a heartbeat and tried to howl to locate my pack again, there was no guarantee that I'd ever find them or that they would take me back. Who gets evicted?... A wolf that's been evicted becomes a lone wolf... I can tell you from experience that when wolves evict a member of the family, there is no looking back) вибудовується наступний образно-символічний ряд – вихідна поняттєва сфера: **ВОВЧА ВАТАГА** → **РОЗСТАВАННЯ** → **ВОРОГ**; нова поняттєва сфера: **РОДИНА** → **РОЗЛУЧЕННЯ** → **ВІДЧУЖЕННЯ**.

Покажем в плані розкриття теми повторного шлюбу як показника значущості для американців родини стає метафоричний перенос – вихідна поняттєва сфера: **ВАКАНТНЕ МІСЦЕ** → **БЕЗПЕКА** → **ВОВЧА ВАТАГА**; нова поняттєва сфера: **САМОТНІСТЬ** → **НАДІЙНІСТЬ** → **РОДИНА**. В основі метафоричного переносу лежать такі інтенціональні семи, як `загроза` (*every turn you make, every animal you meet, is a danger; a rival pack trying to overtake their territory will become an even bigger threat*), `користь` (*the best chance of survival you have is to belong to a group; it's in everyone's best interests to fill a pack vacancy*), `спільні інтереси` (*an invitation to lone wolves in the area to join the pack and battle the rival together*), `безпека` (*safety in numbers, and security*), `взаємодопомога` (*if you do what you can to keep me alive, I'll do the same for you*), `довіра` (*you put your*

trust in another member of your family). Введення в роман подібних когнітивних метафор свідчить, що більшість сучасних американців «дотримується індивідуалістичних поглядів по відношенню до сім'ї, виділяючи надійність, досягнення, співпрацю, а також почуття і емоційне задоволення» [13], а в американському суспільстві «на рівні соціальної значущості сім'я не може бути заміщена новими типами взаємодії, оскільки виконує свої функції в будь-яких умовах, навіть кризових» [13].

Висновки. Таким чином, в романі J. Picoult «Lone Wolf» концептуальна метафора є компонентом, який являє собою смисловий стрижень, що організує семантичний простір тексту. Концептуальні метафори побудовані в рамках загальноприйнятої системи цінностей американського суспільства і спираються на традиційні для даного суспільства поняття і правила. Аналіз концептуальних метафор в романі доводить, що американська сім'я зберігає абсолютну значимість як інститут відтворення фундаментальних форм соціальності і залишається міцною і невіддільною частиною американського суспільства. Визначення сім'ї в романі розглядається з позиції переваг проживання в родині, а також стабільності і співпраці між її членами. Концептуальні метафори також віддзеркалюють високий рівень розлучень, складні психологічні проблеми, кризові явища, з якими постійно стикаються американські родини.

Список літератури:

1. Зотов С. В. Константные субстанции национальных культур современности: онтология, морфология, динамика: дисс... д-ра филос. наук. Тамбов: ун-т им. Г. Р. Державина, 2006. 330 с.
2. Pieriepielicyna N. Когнитивная метафора как один из способов вербализации эмотивных концептов. *Slavica Wratislaviensia CLVIII*. Wrocław 2014. № 3570. С. 321–327.
3. Коляденко О. Когнітивна метафора як засіб об'єктивації концепту «страх» у творах М. Коцюбинського. *Українська мова*. 2009. № 3. С. 39–46.
4. Крисанова Т. Когнітивна метафора і когнітивна метонімія гніву в англійському кіно дискурсі. *Актуальні питання іноземної філології*. 2015. № 2. С. 109–115.
5. Музаннар Л.М. Культурно-історичний простір концептуальної метафори в арабському політичному дискурсі (на матеріалі політичної промови президента Палестини Махмуда Аббаса на засіданні Генеральної Асамблеї ООН). *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. № 45. Issue: 152. С. 47–50.
6. Grady J., Johnson C. Converging evidence for the notions of subscene and primary scene. *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2002. P. 533–554.
7. Кравцова Ю.В. Семантико-когнітивне моделювання метафоризації. *Мовознавство*. 2011. № 1. С. 43–54.
8. Санжарова О.Н. Лингво-когнитивные основания разграничения концептуальных метафоры и метонимии: на материале англоязычной и русскоязычной прессы: дисс. ... канд. филол. наук. Санкт-Петербург: С.-Петербург. гос. экон. ун-т, 2015. 218 с.
9. Гурова Н.В. Концептуальная метафора в моделировании картины мира. URL: https://www.pglu.ru/upload/iblock/64c/uch_2009_ii_00038.pdf (дата звернення 01.02.2019).
10. Грачев В.И. Феномен социокультурной коммуникации в современной художественной культуре (информационно-аксиологический анализ): автореф. дис... д-ра культурологии. Москва: Моск. гос. ун-т культуры и искусств, 2008. 2008. 40 с.

11. Глазкова Т.В. Профанное и сакральное в частной жизни человека. *Культура и цивилизация*. 2016. № 3. С. 62–73.
12. Федотова Ю.В. Семья как феномен и носитель культурных традиций (Европа с древности до начала XX в.): дис... канд. культур. наук. Москва, 2003. 153 с.
13. Жуков В.И. Семья и семейное воспитание: кросс-культурный анализ на материале России и США. 2009. URL: <https://books.google.com.ua...> (дата звернення 01.02.2019).
14. Smith T. Evolution de la famille aux Etats-Unis. *Futuribles*. 2000. № 255. P. 89–98.

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ В РОМАНЕ J. PICOULT «LONE WOLF»

В статье внимание сосредоточено на когнитивной или концептуальной природе метафоры. Используя метод семантико-когнитивного моделирования, выделены основные метафорические модели, которые в романе J. Picoult «Lone Wolf» концептуализируют семейные отношения в американской семье. В результате засвидетельствовано, что концептуальная метафора является компонентом, который организует семантическое пространство романа «Lone Wolf». Концептуальные метафоры построены в рамках общепринятой системы ценностей американского общества и опираются на традиционные для данного общества понятия и правила.

Ключевые слова: *концептуальная метафора, метафорическая модель, семантико-когнитивное моделирование.*

FAMILY RELATIONS CONCEPTUALIZATION IN NOVEL J. PICOULT “LONE WOLF”

The article focuses on the cognitive or conceptual nature of metaphor. Using the method of semantic-cognitive modeling the main metaphorical models in J. Picoult's novel “Lone Wolf” which conceptualize family relationships in the American family are highlighted. As a result it has been testified that the conceptual metaphor is a component organizing the semantic space of the novel “Lone Wolf”. Conceptual metaphors are built within the framework of the generally accepted system of American society's values and are based on the concepts and rules that are traditional for this society.

Key words: *conceptual metaphor, metaphorical model, semantic-cognitive modeling.*